

LA INCIDÈNCIA DE LA RUPTURA MATRIMONIAL EN LES COMPRAVENDES AMB PACTE DE SUPERVIVÈNCIA

Comunicació a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya

Per
Eudald Vendrell i Ferrer
Acadèmic

1.- Aproximació a la figura.

Aquesta figura d'origen consuetudinari i desenvolupada sobretot per la pràctica notarial, especialment a les comarques gironines, no va ser recollida en cap dels projectes de "Apèndice" del Codi Civil Espanyol i es contempla per primera vegada en el projecte de Compilació de 1955-1956, amb un text pràcticament idèntic al que després varen ser els articles 61 i 62 de la Compilació.

Segons la definició de O'Callaghan, es tracta d'un contracte pel qual els compradors, que han de ser un matrimoni contret sota regim de separació de bens, pagant el preu per meitats, adquireixen un bé conjuntament amb l'estipulació de que a la mort d'un d'ells, el sobrevivent n'adquireix la propietat exclusiva.

La conseqüència d'aquest pacte afegit a una compravenda "ordinària" és que modifica el regim de copropietat entre els adquirents, que no es configura com una comunitat ordinària o "*per quotes*", si no com una cotitularitat *sui generis*, més semblant a la comunitat germànica o en ma comú; i que imposa una atribució directa en favor del cònjuge sobrevivent, derivada del regim econòmic matrimonial i que té certa similitud amb un "benefici vidual", aleatòriament recíproc.

2.- Evolució legislativa.

Des de l'aprovació de la Compilació la regulació legal s'ha mantingut, amb algunes modificacions, la majoria de les quals afecten precisament a l'objecte de la present comunicació.

La reforma de la Compilació de l'any 1984 va afegir un paràgraf a l'article 62 que establia: "*En cas de nul·litat, separació **judicial** o divorci, el pacte de supervivència esdevindrà ineficaç i els bens esmentats seran de titularitat d'ambdós per meitats indivises, llevat que s'estableixi altra cosa per conveni*".

L'article 25-1 de la Llei 8/1993 va mantenir el mateix redactat, però va suprimir la referència a les conseqüències d'aquesta ineficàcia.

L'article 46.-1 del Codi de Família ho va regular de la següent manera:

“1.- s'extingeix per ..... c) la declaració de nul·litat, la separació judicial, el divorci o la separació de fet acreditada fefaentment” .

Finalment, la norma avui vigent, que és l'article 231-18 del Codi Civil preveu, en el seu apartat 1.b) , com causa d'extinció “la declaració de nul·litat del matrimoni, **separació judicial o de fet**, o divorci” .

Resumint, hom pot observar que la decisió del legislador ha sigut la de considerar que qualsevol de les situacions que configuren una ruptura de la relació matrimonial es causa d'extinció del especial regim de cotitularitat ; i en definitiva la seva “reconducció” a una comunitat ordinària indivisa, tal como ara és regulada a l'article 552 CCC.

Les úniques diferències entre els successius textos legals es refereixen a la introducció de la “separació de fet”, que en el cas del Codi de Família s'exigia una acreditació fefaent, expressió que va ser motiu d'abundant jurisprudència.

Podem afegir que precisament ha sigut la darrera versió de la figura, la del vigent Codi civil, la que ha introduït més modificacions: en primer lloc, pel que fa al “nomen” , que passa a ser “*adquisicions oneroses*” en lloc de “*compravendes*”.

En segon lloc, s'ha suprimit el requisit de que els compradors ho siguin “per meitats” , de tal manera que s'obre la porta a permetre aquesta modalitat fins i tot en adquisicions asimètriques.

I finalment, el legislador ha estès la “legitimació” als adquirents encara no casats (“*futurs contraents*”) ; però amb previsió de caducitat del pacte si el matrimoni no s'arriba a celebrar en el termini d'un any . En canvi, no ha arribat a la plena equiparació entre matrimonis i parelles de fet, ja tan àmpliament assolida en totes les qüestions que fan referència a les relacions patrimonials i personals.

3.- Aspectes pràctics.

Ja hem indicat que qualsevol de les modalitats de ruptura matrimonial (nul·litat, divorci, separació judicial o separació de fet) provoca la seva extinció.

Ara bé, és evident que la operativitat pot ser diferent, en funció de les vàries situacions i d'acord amb els seus plantejaments processals.

Així, en el cas de divorci o separació tramitats de mutu acord, el conveni que necessàriament han de signar els cònjuges és el lloc i moment idoni per manifestar l'existència de bens adquirits sota aquest regim i la seva modificació: així ho preveia expressament la norma que va estar vigent entre 1984 i 1993 i ho permet l'actual article 233-2.3d) CCC (tot i que no inclou aquesta qüestió com un dels continguts necessaris del conveni, és evident la seva possibilitat, ja que en definitiva es tracta d'una previsió relacionada amb la “liquidació del regim econòmic matrimonial”).

Com que aquesta extinció en definitiva transforma la copropietat en indivisa, crec que no hi hauria cap problema en introduir en el mateix procés la sol·licitud de divisió de cosa comuna, tal com preveu l'article 232-12 CCC : o sigui, per economia processal, aconseguir l'extinció del pacte de supervivència i la divisió material o jurídica del be.

També seria possible, i en alguns casos aconsellable utilitzar l'extinció del pacte per resoldre o equilibrar altres possibles prestacions entre els cònjuges que es separen o divorcien: pensem en la possibilitat de pactar l'atribució del be en la seva totalitat a un sol dels cònjuges en pagament, total o parcial de la prestació compensatòria en forma de capital prevista en l'article 233.17; o en pagament d'una compensació per raó de treball, tal com permet l'article 232-8.

En canvi, la situació és diferent si la separació o divorci es tramiten per la via contenciosa, per manca d'acord. En aquets cas, caldrà que el cònjuge que actuï com a demandant manifesti l'existència de bens en regim de supervivència i proposi la seva liquidació, dins de les mesures que contempla l'article 233-4 CCC i en la forma processal de l'article 770 de la LEC ; en definitiva, en cas de conflicte en aquest punt, serà el Jutge qui resolgui la controvèrsia al respecte.

En tot cas, la Sentència judicial, ja sigui aprovant un conveni, o acordant mesures en el supòsit contenciós, serà títol suficient per a la constància registral del canvi de regim de copropietat, i de les definitives adjudicacions en el seu cas.

4.- Problemàtica de les separacions de fet: Un cas real.

Per concloure, em referiré al cas especial de les separacions de fet, especialment en aquelles en que ni tan sols s'ha establert un document (ja sigui estrictament privat o protocol·litzat notarialment) que reguli la situació d'aquests bens ; aquest seria per exemple el cas de la ruptura unilateral o el simple abandonament de la convivència conjugal. Fins i tot pot donar-se la situació en que els cònjuges haguessin oblidat l'existència de bens adquirits en pacte de supervivència, i per tant mai s'arribés a plantejar la qüestió, fins el moment de l'obertura de la successió d'algun d'ells.

Situats en aquest terreny de les situacions mes infreqüents, em referiré a un cas real plantejat recentment i resolt en darrera instància per l'Audiència Provincial de Girona.

A.- Antecedents de fet: un matrimoni gironí va adquirir fa molts anys la vivenda familiar amb pacte de supervivència; després d'una llarga convivència de 59 anys, i degut al

complicat estat de salut de tots dos, l'esposa aconsellada per un dels fills, va deixar la llar conjugal, per anar a viure amb aquest, tot fent constar per mitjans fefaents que es veia en l'absoluta impossibilitat de seguir cuidant al marit; malgrat això, el va seguir visitant periòdicament durant un parell de mesos. El marit, aconsellat per una altra filla, i trobant-se ja en estat terminal, va presentar demanda de separació matrimonial, que ni tan sols va arribar a ser notificada a l'esposa, doncs aquest va morir justament l'endemà de la data d'admissió a tràmit de la demanda.

Un mes després de la mort del marit, la "vídua" va atorgar escriptura per la que, manifestant la defunció, s'adjudicava la plena propietat de l'immoble, fent operatiu el pacte de supervivència, i es va procedir a la seva inscripció registral.

La demanda la planteja poc després la filla, que el pare havia instituit hereva única en un testament atorgat el mateix dia en que es va presentar la demanda de separació; i la seva pretensió és que es declari que la separació de fet existent en el moment de la mort hauria provocat l'extinció del pacte i en definitiva la nul·litat de l'atribució a la vídua de la plena propietat.

B.- Plantejament de la defensa de la demandada: es va centrar en argumentar que, malgrat que les darreres reformes processals havien fet desaparèixer la possibilitat de que un litigi matrimonial pogués ser continuat fins sentència, en cas de mort d'un dels cònjuges litigants, per tal que el Jutge es pronunciés sobre determinades qüestions econòmiques o patrimonials vinculades al matrimoni, això no pot impedir que el Jutge que ara coneix d'aquest procediment s'hagi de pronunciar sobre l'existència o no d'una separació de fet i la seva viabilitat com a causa generadora de l'extinció del pacte.

Aquesta argumentació es va expressar en els següents termes:

"També en el terreny del dret aplicable, és imprescindible fer determinades consideracions jurídiques sobre el buit legal i incoherències produïdes per les darreres modificacions legals en matèria de dret matrimonial i de família.

La transcendental reforma del dret matrimonial espanyol de l'any 2005 i que ha repercutit també en el vigent Llibre II del Codi Civil de Catalunya té com a eix suprimir la causalitat de les separacions o divorcis, deixant de manera pràcticament total a la iniciativa unilateral de qualsevol dels cònjuges la dissolució del vincle; però per evitar abusos en les conseqüències patrimonials, s'introdueix la necessitat del control i intervenció judicial per equilibrar aquestes conseqüències i impedir un resultat injust, no només legalment, si no també moralment parlant per l'altre cònjuge.

D'aquesta manera, o per la via del conveni (article 81.1 CC) o en cas de petició unilateral, per l'obligació de presentar proposta sobre la forma de regular els efectes (especialment els econòmics) de la separació, article 81.2., en una separació judicial finalment es discuteixen i resolen les conseqüències patrimonials, entre les quals, encara que el legislador català sembla haver-ho oblidat, el destí final dels bens adquirits amb pacte de supervivència; la qual cosa suposa l'absoluta incoherència de la previsió de l'article 231.18 del Codi Civil de

Catalunya, que propiciaria deixar en mans d'un dels cònjuges que demanes unilateralment la separació, al posar fi a aquesta institució sense possibilitat de control judicial.

Doncs bé, la situació és més greu i injusta, en casos com el present, en que es tracta de fonamentar la extinció del pacte en una mera separació de fet en la producció de la qual lògicament no hi pot haver pronunciament ni intervenció dels Tribunals.

Per evitar aquest resultat absurd i contrari a elementals principis de dret i equitat, és imprescindible que els Jutges i Tribunals facin una interpretació alternativa de l'esmentat article 231.18, tenint en compte les circumstàncies reals i personals del cas concret: **El risc de perdre una expectativa patrimonial que com hem dit abans, va ser forjada i mantinguda durant 59 soferts i silenciosos anys de vida matrimonial, i finalment beneficiaria a uns fills que varen contribuir, o almenys no van saber evitar, la lamentable crisi familiar final.**

En conclusió, es desprèn la necessitat de que els Tribunals que han de vetllar pel compliment no només de la lletra si no també de l'esperit de la llei, interpretin la vigent normativa de Dret matrimonial, i en concret la que fa referència a aquesta tradicional institució jurídica catalana, en el sentit d'evitar que la petició o provocació unilateral d'una separació matrimonial, ja sigui judicial o de fet, provoqui l'extinció automàtica del pacte en perjudici de l'altra part".

C.- Resolució del plet mitjançant Sentència de la Secció 2^a e l'Audiència Provincial de Girona de 8 de juliol de 2014, Ponent José Isidro Rey Huidobro:

“No hay motivos para una apreciación probatoria diferente a la efectuada por el Juzgado, ni tampoco para considerar la conducta de la demandada como una simple interrupción de la relación, si no de ruptura de la convivencia conyugal, unida a la desvinculación patrimonial mediante el cambio de cuentas bancarias, lo que avala la realidad de una separación de hecho, y así lo interpretó el esposo cunado decidió promover la separación judicial, que no tuvo respuesta judicial definitiva al haber fallecido el demandante antes del trámite procesal oportuno.

De modo que una vez suprimida la causalidad de las separaciones y divorcios, como bien indica el recurso podría pensarse que la simple voluntad del marido al interponer la demanda de separación, sería suficiente para propiciar la extinción del pacto de supervivencia. Pero **lo que no se acepta es que dicha decisión quede fuera del control judicial a los efectos de valorar la extinción del referido pacto, pues si se aprecia que la separación promovida no tiene otra base que la de convertir en ineficaz el pacto de supervivencia en su día concertado; esa conducta debe ser sometida a control judicial y valorarse en garantía de evitar el abuso de derecho que ello comportaría.**

Lo que en el caso examinado supone que el resultado del control judicial de la actuación del esposo fallecido da como resultado la concurrencia de motivos para

promover la separación judicial ... el pronunciamiento de 1ª Instancia ha de ser ratificado en esta segunda, ya que no ha existido una petición unilateral injustificada de separación, sino una conducta reactiva a la previa separación de hecho iniciada por la propia demandada, frente a la cual la demanda de separación resultaba racionalmente justificada”.

CONCLUSIÓ: Els Tribunals tenen facultats per verificar la viabilitat de l’extinció del pacte de supervivència en el cas d’una separació de fet, o judicial que no hagi arribat a sentència per mort d’un dels cònjuges, per tal d’evitar l’abús de dret derivat de la provocació unilateral i injustificada de la pròpia separació.

Barcelona, 3 de novembre de 2015